

jubileá

---

160. výročie narodenia Tomáša Garrigue Masaryka

Zuzana Hajachová

Tomáš Garrigue Masaryk (TGM) sa ako prvorođený syn narodil v moravskom Hodoníne presne uprostred 19. storočia – 7. 3. 1850. Rodičia dlho nepremýšľali a dali mu meno prislúchajúce ku dňu jeho narodenia – podľa kalendára Tomáš.

V marci roku 2010 to bolo 160 rokov od tejto pre Čechov a Slovákov dôležitej udalosti, i keď sa nájdu aj takí, ktorí životu, práci a dielu TGM stále nevedia prísť na meno. Vraví sa: „*Epistula non erubescit*“ (papier sa nečervená, znesie všetko), pri TGM by sa žiadalo, a to najmä v dvadsiatom prvom storočí, dodať, aj meno Masaryk znesie všetko. Jeho odkaz, až na výnimky zvyčajne vytrhnutý z kontextu, už použila snád' každá (česká) politická osobnosť, filozofický myšlienkový prúd, akademická ustanovizeň či literárna obec. Pred približne dvomi rokmi sa internetom mihol dokonca blog konštatujúci, že pod hlavičkou TGM sa dá robiť predvolebná propaganda rovnako dobre ako reklama na jogurty (z moravského „poctivého“ mlieka) – životný štýl, postoj k pravde a neuveriteľná vitalita prezidenta, tak hojne prezentované a cizelované v dobových periodikách, na to vytvárajú nevídané predpoklady.

Aký však bol Tomáš Masárik predtým, než si počestil meno, než si ako prostredné pridal dievčenské meno manželky, než sa začal ako prezident v listinách spomínať v majestátnom pluráli? Po akých chodníkoch sa túlal tento až pridlho chudobný študent, z akej identity vyšiel ten, ktorého neskôr významné osobnosti prvej polovice 20. storočia nazvali svetoobčanom? Vnímanie osobnosti v cieľovej rovinke jej kariéry by bolo popretím akejkoľvek z teórií, že človek je tvor dynamický, vyvíjajúci sa a pre poznanie motivácie jeho dobrých i horších rozhodnutí je treba poznať i cestu, po ktorej k cieľu prišiel. Bolo by teda neodpustiteľnou ľahkovážnosťou pripomenúť si pre výročí narodenia len prezidenta Masaryka..., keď súčasne existoval i Masaryk politik, filozof, Čech i Slovák, profesor, spisovateľ, manžel, otec – prosto **človek**.

Detstvo a mladosť prežil neustálym cestovaním, presúvaním sa po statkoch panstva, na ktorých jeho otec, Josef Masárik pracoval. Po niekoľkých rokoch základného vzdelávania sa, v ktorom mladý Tomáš nijako zvlášť nevynikal, nastáva zlom. Ešte predtým však ako učeň remesiel kováčstva a zámočníctva bolestne pociťuje svoju inakosť, v cudzom prostredí je nesvoj (v spomienkach sa dokonca sťažuje, že mu noví kamaráti vzali jeho obľúbené knihy) – keď sa na scéne objavuje kaplán Satora (mal snád' najväčšiu zásluhu na Masarykovom zlepšení sa v češtine) a prehovára rodičov, nech nad synom nelámu palicu a skúsia ho dať predsa ešte na štúdiá do Brna. Niekedy v tomto období si mladý muž začína uvedomovať, že je produktom mnohonárodnostného prostredia – otec Slovák, matka ponemčená Češka (podľa iných počestená Nemka), domov moravské Slovácko, štát Rakúsko-uhorský mnohonárodnostný hybrid. Práve tu nachádza svoje meno napísané v úradných zápisniciach školy pomad'arčené ako Maszarik a rozhoduje sa pre prepis na Masaryk. Dráha dychtivého študenta gymnázia sa začína rozvíjať najmä keď ako „doučovateľ“, resp. podľa dobového označenia „poskytovateľ kondícií“ synovi v rodine policajného riaditeľa Antona le Monniera, neskôr popredného predstaviteľa Anglo-rakúskej banky Rudolfa Schlessingera stúpa na spoločenskom rebríčku a dostáva sa dokonca na Akademické gymnázium do Viedne. Po začatí štúdií filozofie, klasickej filológie či dokonca arabčiny (chcel sa stať diplomatom) na univerzite ho zaujal najmä odbor sociológia, v ktorom v roku 1881 obhajuje na svoju dobu

zvláštnu habilitačnú prácu na tému *Samovražda ako sociálny masový jav modernej spoločnosti (Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation)*, kde metódou štatistiky odhaľuje dôvody samovrážd svojich súčasníkov. Najmarkantnejším nedostatkom doby sa v jeho očiach stáva vymiznutie skutočného náboženstva, viery v Boha, bez špecifikácie nejakej cirkvi či denominácie.

Okrem rozsiahleho štúdia viacerých vedných odborov sa jeho osobnosť posledných 25 rokov 19. storočia profiluje cestami do zahraničia, návštevami napríklad aj spisovateľa Tolstého v Rusku (1887, 1888), s ktorým nekompromisne nesúhlasí v teórii neodporovania zlu násilím, ale i návštevou Lipska v roku 1877. Tá jeho osobnému životu do cesty pripletie mladú vzdelanú Američanku Charlottu Garrigue, z ktorej vášeň pre hudbu a klasickú literatúru, hlboká, zároveň však veľmi prakticky poňatá viera v Boha a možno i starobyľý rodokmeň siahajúci k hugenotom, činia ženu jeho snov. Chudobný muž veľkého duševného bohatstva tak dostáva ruku milovanej dcéry úspešného amerického podnikateľa a odvádza si ju, aspoň podľa jej rodiny, niekam do vnútrozemia Európy – „*hic sunt leones*“. Táto emancipovaná žena Ameriky konca 19. storočia svojho muža nielen bez výhrad nasleduje do jeho domoviny, ale je mu tam v ťažkej existenčnej núdzi oporou a radkyňou. V nezávideniahodnom údele učiteľa na univerzite v období sporov o Rukopisy, v úlohe obrancu delegátov v juhoslovanskom procese, v netradičnom postavení detektíva – amatéra ohováraného zo židovstva (spochybňovanie jeho pôvodu má niekoľko verzií, okrem všeobecnej židovskej i konkrétnu tzv. Redlichovskú) a brania úplatkov v procese v Polnej je práve ona tým členom rodiny, ktorý pred prvou svetovou vojnou TGM presvedčí, aby neodišiel do inej krajiny ... v neposlednom rade je to práve Charlotta, ktorá pre seba i českú verejnosť objaví, spropaguje a ocení dielo Bedřicha Smetanu, ktoré sa neskôr prezidentovi hráva pri oslavách či návštevách a kultúrnych programoch a tak sa vlastne postupne z vlastnej vôle prestáva v Čechách cítiť ako cudzinka.

Pre svoje názory a presvedčenie sa život TGM často javí ako kľukatá cesta tam, kde mala byť jednoduchou priamkou – napríklad kvôli angažovaniu sa v spore o Rukopisy sa stáva riadnym profesorom pražskej univerzity až o desať rokov neskôr ako mu bolo pôvodne prisľúbené, z čoho plynie i neradostný dopad na finančnú situáciu jeho rodiny. To, že na stránkach svojej vedeckej revue *Athenaeum* nechal prehovoriť odborníkov na jazykovedu a príbuzné odbory a spochybníť pravosť „svätých relikvií“ českého literárneho dedičstva, známych ako Rukopisy (Rukopis zelenohorský, kráľovédvorský, Milostná píseň krále Václava atď.) je len jedným z mnohých príkladov jeho neústupnosti vo veciach, ktoré považoval za pravdivé. Rovnako napriek osobnej antipatii voči židovskému mladíkovi Leopoldovi Hilsnerovi, obvinenému z rituálnej vraždy kresťanského dievčaťa v Polnej, sa muža zastáva a žiada revidovať proces, dokonca sa s lupou a inými potrebnými „detektívnymi“ nástrojmi vydáva na miesto činu a svojimi zisteniami otriasa dovtedy neotrasiteľnými dôkaznými materiálmi, pretože za osudom jedinca vidí tiež šancu vykoreniť z mysle ľudí poverčivosť a tmárstvo a nahradiť ho poznaním. Do tretice snád možno spomenúť jeho krátke účinkovanie v politickej strane mladočechov spolu s Karlom Kramářom, odkiaľ po zmene smerovania strany radšej odchádza, než by sa mal podpísať pod program, ktorému neverí a považuje ho za nedomyšlený a chaotický. Až do prvej svetovej vojny tak jeho politická kariéra zostáva skôr na periférii – Česká strana pokroková skutočne politické vody nikdy veľmi nezamútila. Významne však ovplyvňuje vedúce osobnosti iných národov, či už len vyjadrením podpory srbským a chorvátskym delegátom vo Friedjungovom procese alebo inšpiratívnou sériou rozhovorov s mladými Slovákami (v letnom sídle v Bystrici), ktorí proti konzervativizmu Martina práve na Masarykovu radu zakladajú hnutie a tlačový orgán Hlas a tak (samozrejme, nielen oni) vytvárajú podmienky na vznik úzkej

česko-slovenskej spolupráce pred a počas prvej svetovej vojny. Vybrané príklady sa môžu zdať náhodnými, sú však demonštráciou dôležitej povahovej črty Masaryka. Nech heslo, vejúce na vlajkách na pražskom hrade počas jeho funkčných období znie dnešnému čitateľovi akokoľvek frázovito a v ušiach mnohých súčasných kritikov rozohráva disharmonické, ak nie kakofonické akordy, „*Pravda víťezi!*“ bolo jeho mottom dávno predtým ako sa z nikoho stal niekým, ako z neznámeho chlapca vyrástol v človeka, ktorého poznala celá vzdelaná Európa.

Tvrdý protest proti nespravodlivosti, rázne odporovanie zlu, pevnosť zásad, úcta k pravde – to boli hodnoty, ktoré presadzoval i v kruhu rodiny. Masarykovci sa do začiatku 20. storočia dočkali piatich potomkov – štyri deti sa dožili dospelosti. Herbert, nadaný maliar, zomrel na týfus počas prvej svetovej vojny, Jan, neskorší veľvyslanec republiky v Londýne i minister zahraničných vecí, za doteraz neobjasnených okolností zomrel po páde z okna v roku 1948. Dcéra Oľga, ktorá bola počas prvej svetovej vojny otcovou spoločníčkou v exile, sa vydala za švajčiarskeho lekára Revillioda, s ktorým mala dve deti (Herberta a Leonarda, obaja zomreli na fronte v druhej svetovej vojne). Alice (domácky volaná Ellis), sa po smrti matky v roku 1923 ujala čestnej úlohy prvej dámy po boku svojho otca, organizovala a viedla Československý červený kríž a prostredníctvom tejto činnosti pomohla zaviesť množstvo zlepšení najmä v oblasti zvýšenia hygienického štandardu života, starostlivosti o ženy s deťmi a ich vzdelávania. Touto prácou si zjavne kompenzovala dávny neuskutočnený sen o medicíne ako svojom profesijnom odbore. Svojich súrodencov prežila, posledné roky však strávila vo vlasti svojej matky – v Amerike.

Masarykova exilová činnosť počas prvej svetovej vojny a dlhé štyri prezidentské obdobia (zvolený do úradu v 1918 v neprítomnosti, 1920, 1927, 1934) po nej, jeho motivácia a zámery sú dnes všeobecne známe aspoň odbornej verejnosti. Aj tu sa niekedy citujú frázy vytrhnuté z kontextu, aj tu možno na TGM nazerať prinajmenšom ambivalentne: ako na toho, kto sa zaslúžil o štát, ako hlása Lex Masaryk z 1930 či ako na signatára Pittsburskej dohody, ako by najradšej aj s pachom síry dodali autonomisti. (Rovnako sa dá pozerieť i na jeho abdikáciu a dôrazné odporúčanie svojho nástupcu Edvarda Beneša.)

Hlavy významných štátov Európy ho oslavovali ako bojovníka za pravdu a filozofa na tróne, doma bol prorokom aspoň v časti dobovej tlače. Dodnes sa vedú spory o tom, do akej miery sa cítil byť Slovákom a či a ako veľmi je zodpovedný za nedokonalé zrealizovanie plánu skutočne demokratickej ČSR. Vyčítať sa mu dá mnohé – istá miera filozofickej strnulosti, nepríliš ľahké pero spisovateľa, často prehnane moralizujúce príhovory, miešanie sa do politiky v tlači pod pseudonymom, sieť politických síl pod názvom Hrad a ich vplyv na politiku, prepisovanie a opakované opravovanie minulosti v biografických dielach ... miera jeho aktívneho podporovania tvorby akéhosi kultu osobnosti však zatiaľ nie je jasná. V niekoľkých osobných rozhovoroch, ktoré sa zachovali, hodnotí svoj „image“ v spoločnosti ČSR ako dobrý pre republiku, nie osobne pre neho. Bol tej mienky, že akýkoľvek symbol, aj keď ním by mal byť sám, je vhodným symbolom, ak utužuje pocit spolupatričnosti a lojality nielen k štátu, ale i k zásadám a ideálom, z ktorých bol utvorený. Prišiel si ešte päťdesiat rokov pokojného vývoja, aby sa z nového štátneho útvaru stal skutočný ostrov demokracie. Po celý svoj život bol človekom s víziou. Aj to je medzi inými, vyššie uvedenými charakteristikami jeho osobnosti dôvod, aby si pri vyslovení mena Tomáš Garrigue Masaryk dnešný človek doprial aspoň chvíľočku na zamyslenie, kým nad touto nesporne zaujímavou osobnosťou českých, a či chceme alebo nie, aj slovenských dejín vynesie súd.